

Жіночі портрети
на тлі історії України

Гальшика Острозька

Ім'я княгині Гальшки (Єлизавети) Острозької завжди асоціюватиметься з такими поняттями як краса, розум, багатство, благодійність і... трагічна доля. Спадкоємиця багатств славного роду Острозьких, меценатка, а одночасно - вкрай нещаслива жінка, яку в легендах називали «чорною княгинею» і «чорною вдовою»...

Князі Острозькі, що виводили своє коріння від Рюриковичів, у XV-XVI ст. були найбільш потужним волинським родом, з маєтками у Острозі над річкою Горинь. Родина дала історії славетних мужів - Великого Гетьмана Литовського Костянтина Острозького, його сина, Василя-Костянтина Острозького, видатного політичного і культурного діяча, одного з найзаможніших і найвпливовіших магнатів Речі Посполитої.

З того ж роду походить і княжна Гальшка Острозька, яку сучасники називали найгарнішою жінкою XVI ст. Дочка князя Іллі Костянтиновича Острозького і Беати Костелецької народилась, мабуть, в день святої Єлизавети, тобто 19 листопада 1539 року. У книгах Литовської метрики вона записана під ім'ям Ельжбета.

По-народному Альшбета - Гальшка, під цим ім'ям вона увійшла в історію. Батько Гальшки помер за три місяці до народження дитини при загадкових обставинах. За заповітом його удова Беата, вихованка королівського двору в Кракові, отримала величезні маєтності.

Важливим було визначення у заповіті опікунів для Беати та майбутньої дитини: польського короля Сигізмунда-Августа та його дружини - італійки Бони Сфорца.

Гальшка, що ставала власницею міст, містечок, замків некоронованих володарів Волині, вже у 12 років була дуже вдалою «партією».

Виняткова краса та розміри успадкованих маєтностей спокушали багатьох претендентів домагатися її руки. Разом із красивою молодою дружиною отримати великий посаг і гучні титули розраховували Мартин Зборовський, Дмитро Вишневецький, Микола Маленький, Дмитро Сангушко...

Сигізмунд-Август не бажав, аби хто-небудь із польських і литовсько-руських магнатів одружив свого сина на Гальшці. Він змусив княгиню Беату дати слово, що без його згоди дівчина не буде видана заміж. Дядько Гальшки - князь Василь-Константин Острозький мріяв видати племінницю за старосту черкаського та канівського, князя Дмитра Івановича Сангушка, сина найкращого друга покійного князя Іллі. Але Беата не бажала втрачати право на управління маєтками дочки. Дмитро Сангушко, закоханий у Гальшку, попрямував до замку Острозьких, аби силою гарантувати виконання умов шлюбної угоди. 13-річна дівчина була обвінчана в Острозькій церкві після того, як замок захопили люди Василя Острозького та Дмитра Сангушка.

Беата, граючи роль скривдженої та обманутої матері, посилає королю скаргу на Сангушка, а згодом і сама іде «шукати справедливості» до Кракова. Реакція короля зрозуміла - його воля невиконана, адже він не давав згоди на шлюб. Було призначено суд і над Дмитром Сангушком і над Василем-Костянтином Острозьким, вирок був вкрай суворий - Дмитра присудили до позбавлення честі, маєтностей та життя, а дядька Гальшки позбавили опікунських прав.

Молодята тікають до Чехії, де мали б переховуватись у Рудицькому замку, хазяїном якого був тесть В.-К.Острозького - Ян Тарнавський. Але одразу ж по їхнім слідам наздогін вирушило близько 200 шляхтичів та слуг. Переслідувачів очолив Мартин Зборовський, що був одним із претендентів на руку Гальшки.

Саме він, разом із батьком, наздогнав та жорстоко побив у місті Липки Дмитра Сангушка, з яким було лише декілька слуг. У лютому 1554 р. настала смерть старости черкаського та канівського та вдовство 14-річної Гальшки.

Король не залишив поза увагою долю дівчини та величезних багатств сім'ї Острозьких, і вирішив сам одружити її з польським магнатом. Гальшка виходить заміж вдруге за вдовця Лукаша Гурку, старшого за неї на 35 років. Проте її мати не погоджується з вибором короля і веде переговори з князем Семеном Юрійовичем Слуцьким.

У 1559 р. Слуцький утікає до львівського домініканського монастиря разом з Гальшкою. 20-річна жінка втретє обвінчана... Беата не врахувала, що другий чоловік Гальшки мав підтримку з боку короля. Після облоги монастиря Гальшку силоміць відвезли до маєтку Гурки Шамотули (Познанське воєводство), де вона провела 14 років майже у повній ізоляції. Але своїм чоловіком його так і не визнала, їх шлюб залишався хіба що на папері.

Тут, у середньовічному замку, і народилася легенда про «чорну княгиню». За оповідями, у вікні замкової вежі часто з'являлась постать княгині, одягненої у чорне. Гальшка вела аскетичне життя і не спілкувалася ні з ким, окрім служниць. Рідко до замку навідувався і власник - Лукаш Гурка, на той час познанський воєвода.

Лише після його смерті, у 1573 р., 33-річна княгиня залишила замок і переїхала у Дубно до родового маєтку батька. У хроніках тих часів, а також у історичних працях XVIII-XIX ст. можна зустріти згадки про психічну хворобу Гальшки, яка нібито доживала свій вік у Дубно на утриманні дядька - Василя-Костянтина і двоюрідного брата Януша Острозького. Але були знайдені документальні свідчення, що і після 1573 р. Гальшка брала безпосередню участь у господарських справах, чітко і ясно усвідомлювала свої дії. Це підтверджує і написання княгинею заповіту (тестаменту) в місті Турові, датованого 16 березня 1579 р.

За заповітом, окрім поділу майна між родиною та слугами, Гальшка виділяла величезну суму «шість тисяч грошей лічби литовської» на заснування та матеріальну підтримку «шпиталю та академії Острозької». Її справедливо названо фундаторкою першого вищого навчального закладу на території Східної Європи. Завдяки Гальшці та її дядькові Василю-Костянтину поставили «Волинські Афіни» - освітній та культурний центр в Острозі.

Помирає Гальшка Острозька в кінці грудня 1582 року - їй тільки-но виповнилося 43 роки...

Острожани вважають княжну Гальшку ангелом свого міста і розповідають, що душа Гальшки іноді прилітає на мури замку у вигляді птаха, нагадуючи землякам про своє покровительство над містом...

За лагідний характер і красу Гальшку любили городяни. Проте не лише краса та таємничості у долі Гальшки викликає зацікавленість. Багатьом нашим заможним сучасникам слід було б повчитися у меценатки доби пізнього Середньовіччя, куди ж слід направляти свої «інвестиції».

Підготовлено науково-методичним відділом

НТБ КНУТД